Statistika

(D360P03Z, D360P03U)

Karel Zvára

20. prosince 2004

obecné předpoklady pro regresní model

- **tvar závislosti**: známe jak vysvětlovaná veličina závisí na vysvětlujících
- **homoskedasticita**: pro všechny kombinace hodnot vysvětlujících veličin je rozptyl vysvětlované veličiny konstantní
- **nezávislost**: náhodné složky vysvětlovaných veličin jsou nezávislé
- **normalita**: náhodná složka má normální rozdělení
- předpoklady lze ověřovat (regresní diagnostika)
- někdy pomohou transformace

použití reziduí

- pomocí regrese hledáme model pro závislost nebo predikci (střední hodnoty) příštích pozorování
- celkovou schopnost vysvětlit závisle proměnnou hodnotíme pomocí **koeficientu determinace**

$$R^2 = 1 - \frac{S_e}{\sum_{i=1}^{n}(Y_i - \bar{Y})^2} = 1 - \frac{\sum_{i=1}^{n}(Y_i - \hat{Y}_i)^2}{\sum_{i=1}^{n}(Y_i - \bar{Y})^2}$$

- v čitateli posledního výrazu **rezidua**

$$u_i = Y_i - \hat{Y}_i$$

  (rozdíl **naměřená - vyrovnaná** hodnota vysvětlované proměnné)

- rezidua lze použít k hodnocení (diagnostice) regrese

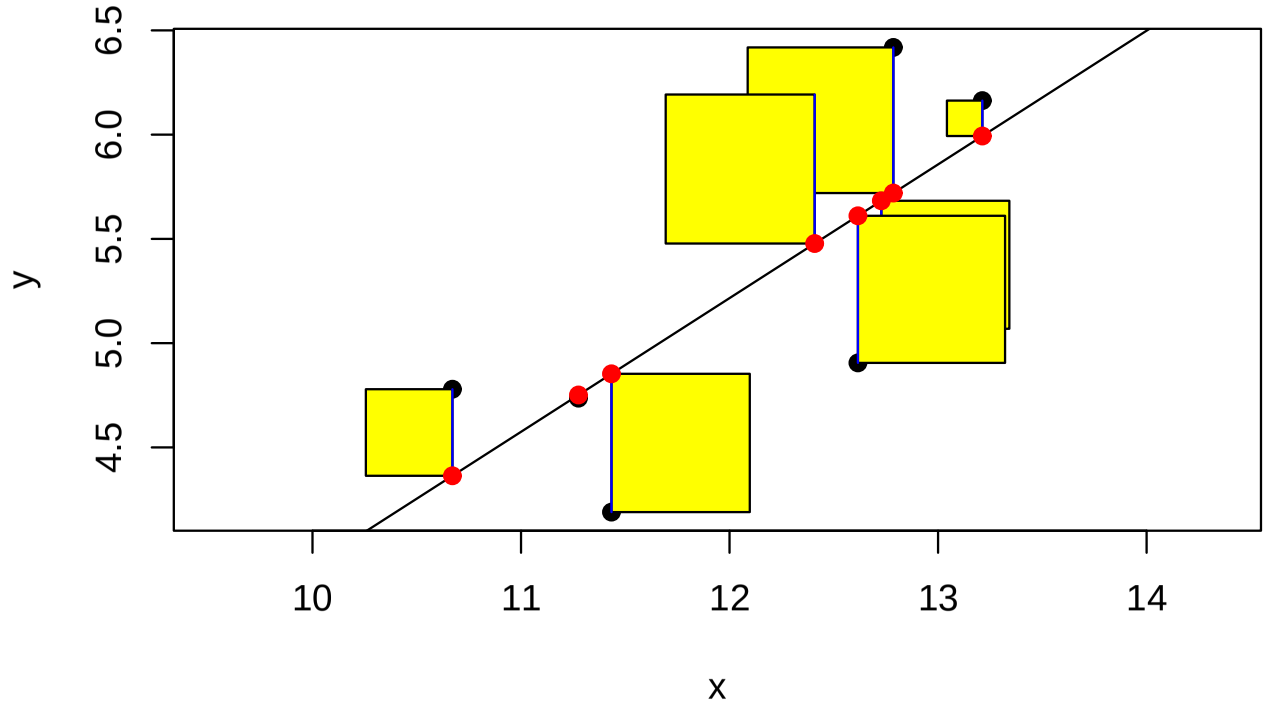

Y_i, $\hat{Y}_i$

diagnostika pomocí reziduí

- histogram reziduí nebo normální diagram (k ověření normálního rozdělení)
- grafické znázornění bodů $[\hat{Y}_i, u_i]$ nebo $[x_i, u_i]$ (k ověření konstantního rozptylu či tvaru závislosti)

ukázky diagnostiky

vlevo: rezidua spíše kladná než záporná, možná jsme měli raději vysvětlovat odmocninu z mortality

vpravo: normální diagram, ukazuje, že s předpokladem o normálním rozdělením není problém (body těsně kolem přímky)

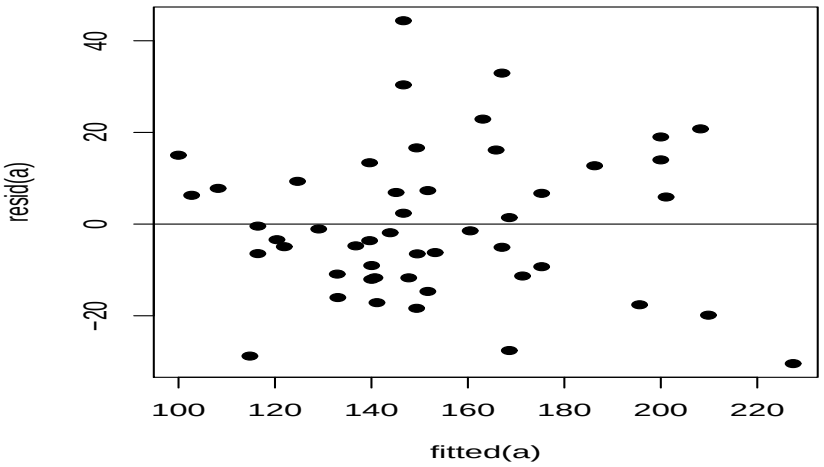

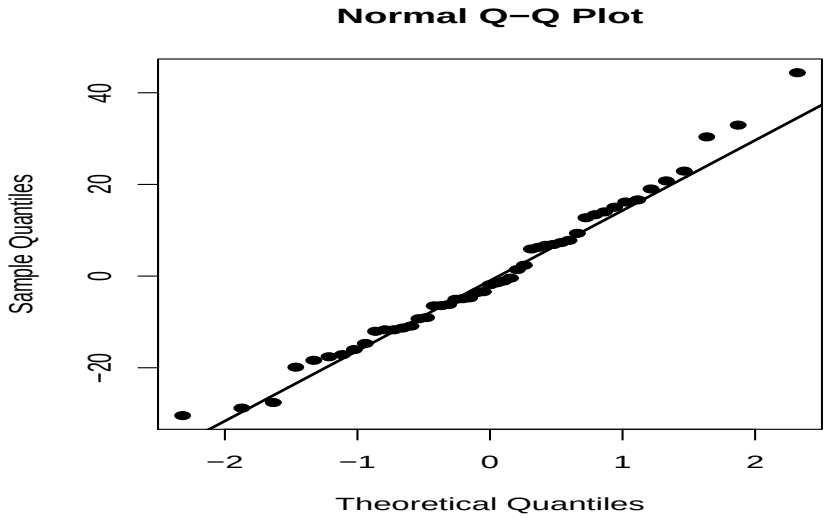

nekonstantní rozptyl (trychtýřovité rozšiřování mraku reziduí)

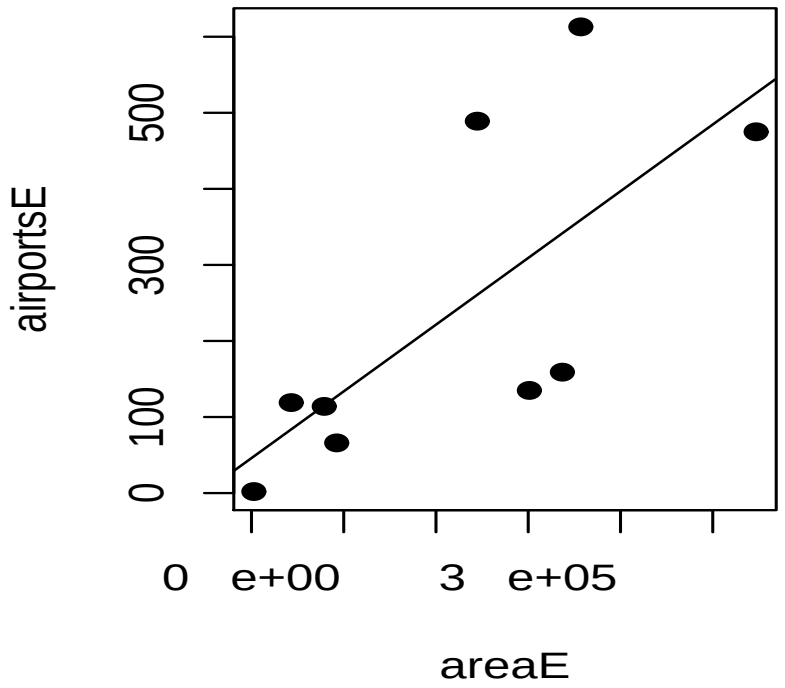

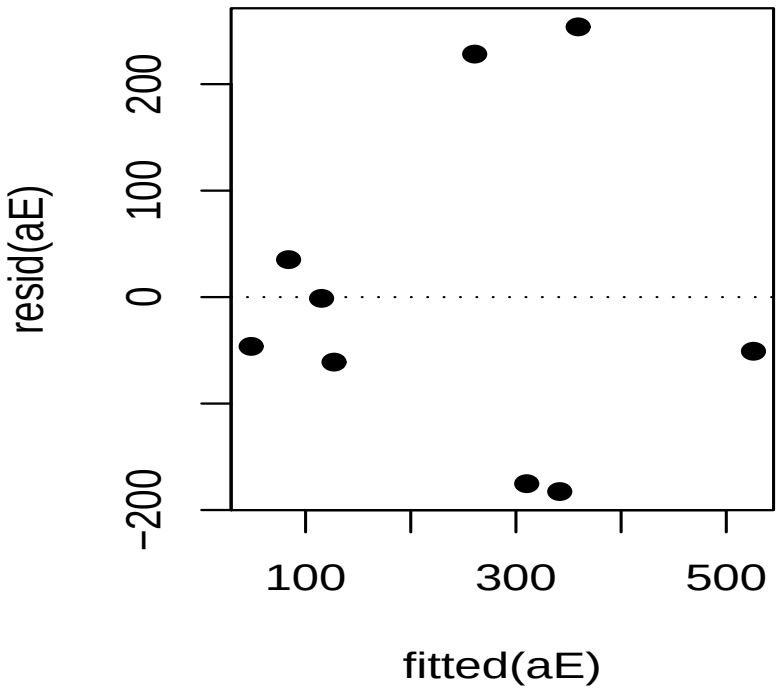

odlehlé pozorování (první pozorování daleko od vodorovné osy)

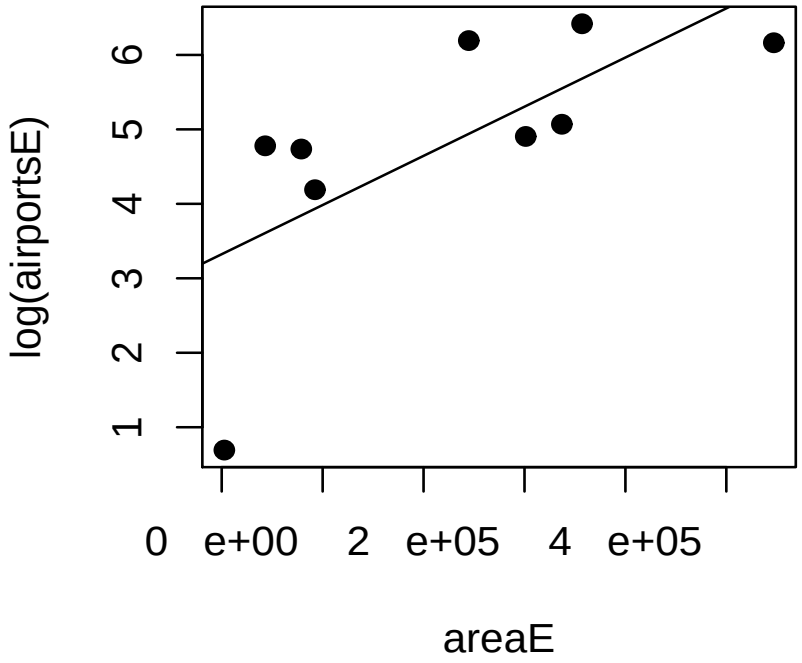

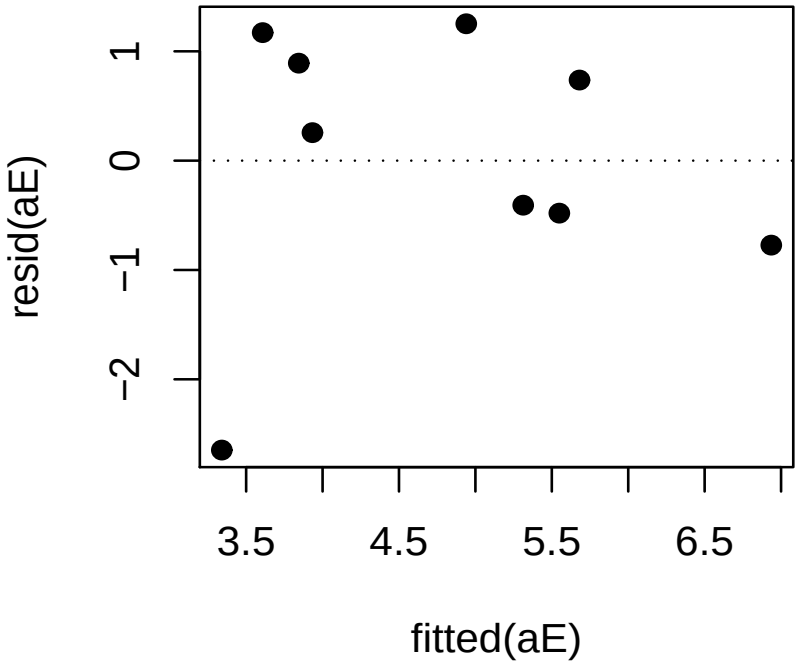

vlivné pozorování (první pozorování daleko ve vodorovném směru)

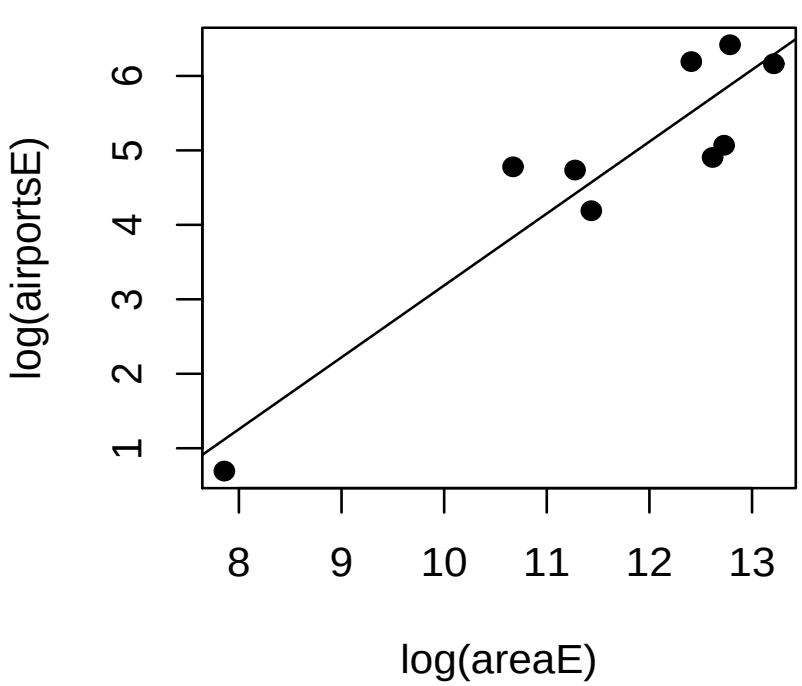

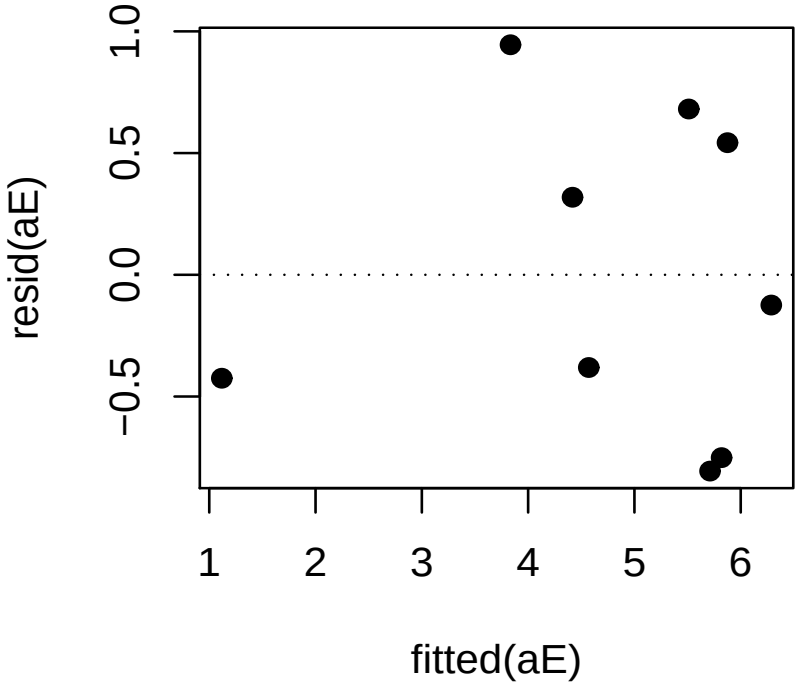

ukázka transformace: počet letišť na ploše evropského státu

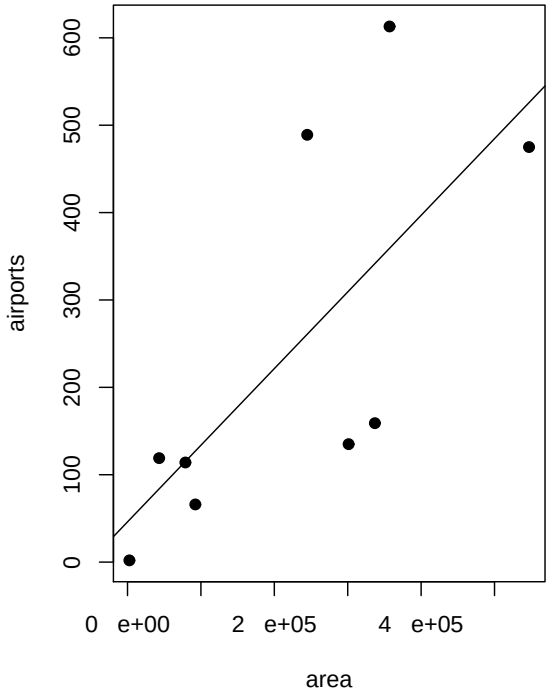

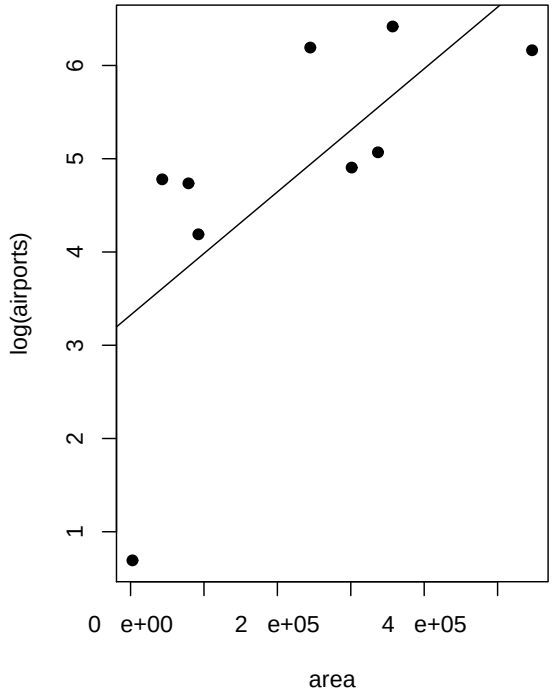

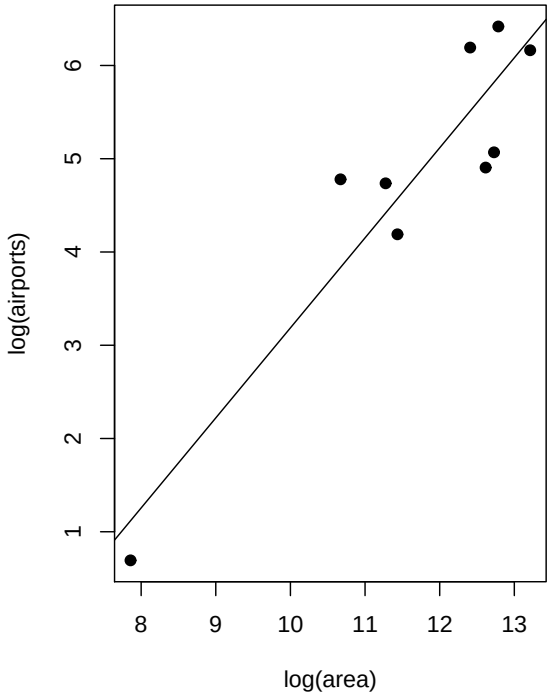

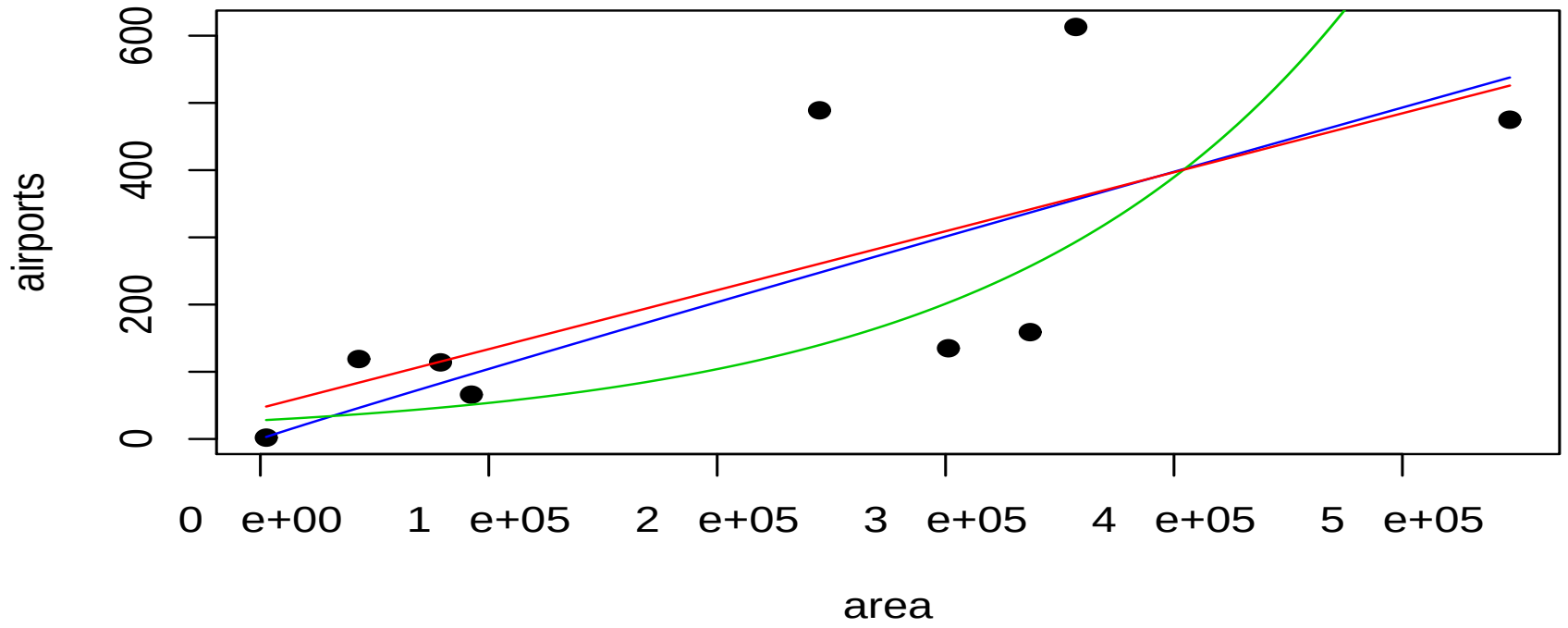

y=46+0,0009 x;log(y)=3,3+0,000007 x;log(y)=-6,5+0,97 log(x)

$R^2 = 51{,}4$ %; $R^2 = 48{,}0$ %; $R^2 = 86{,}1$ %

počet letišť: vynechat Lucembursko?

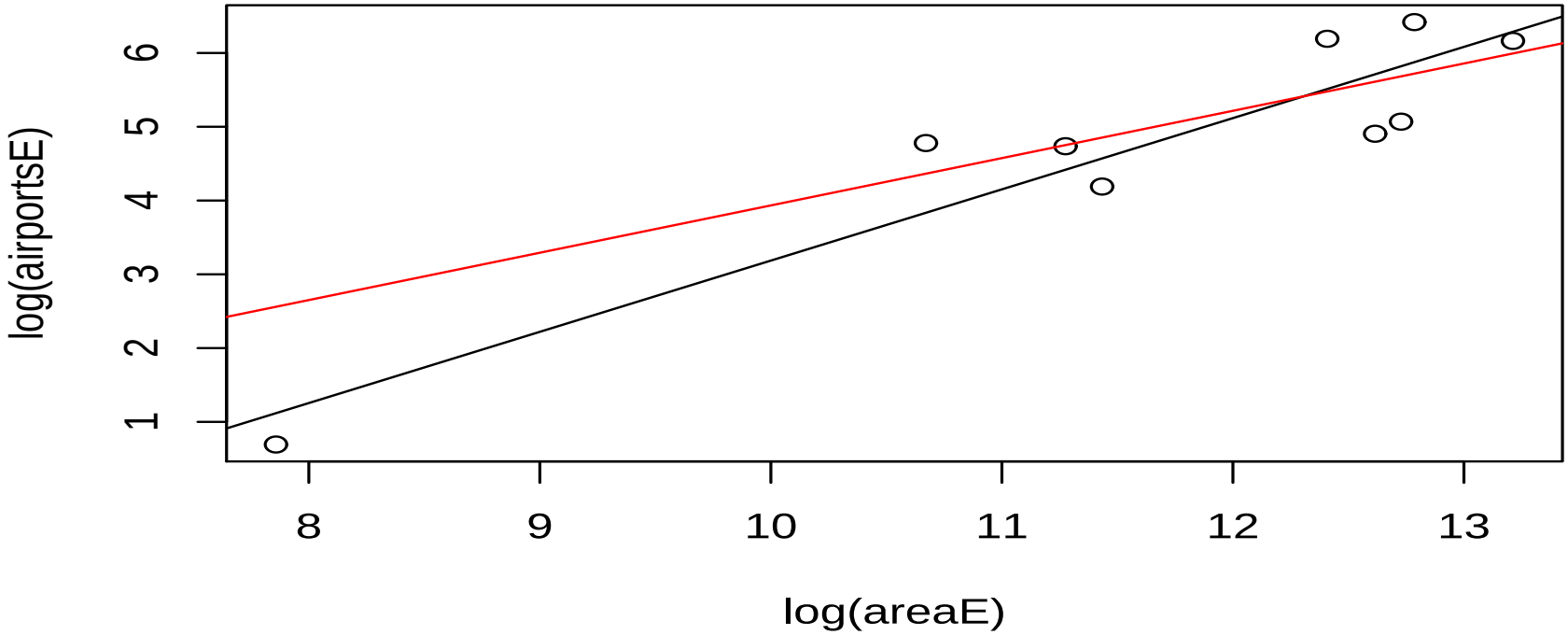

počet letišť: po vynechání Lucemburska

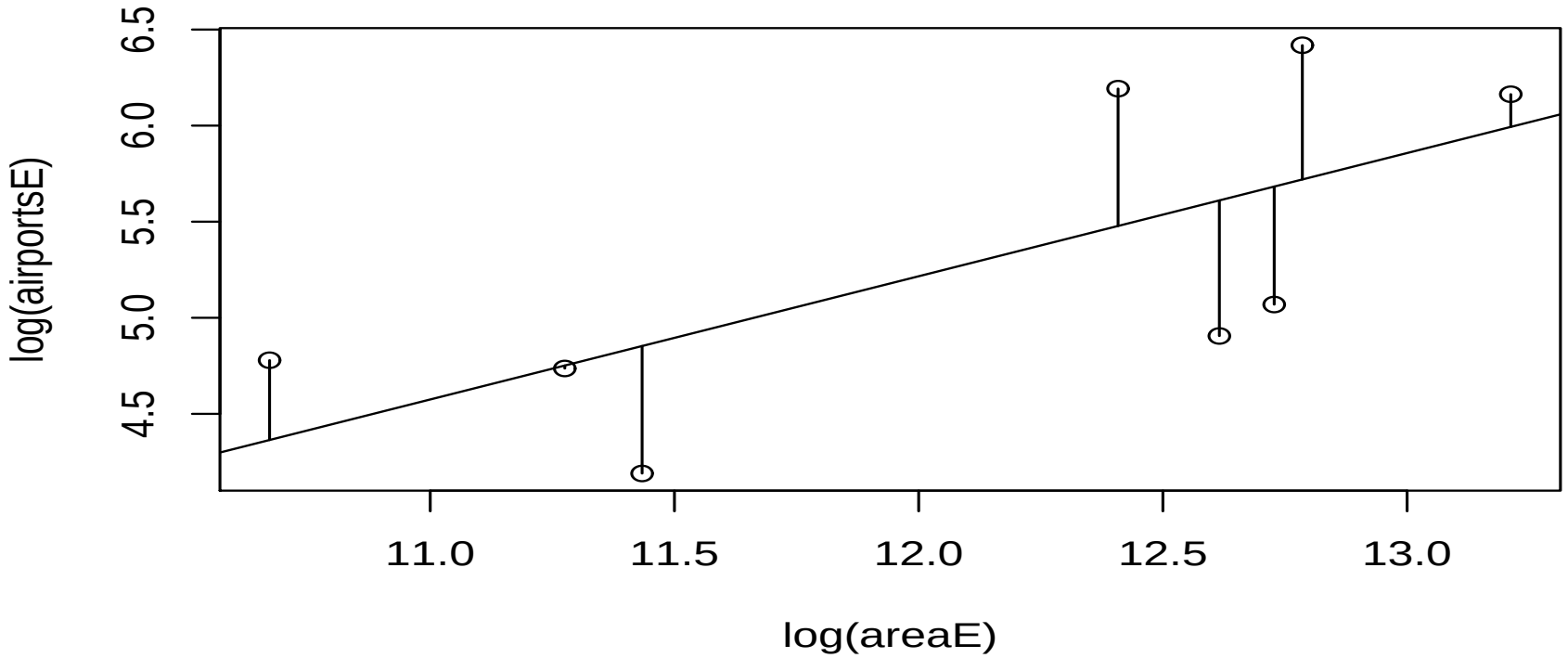

stejná závislost pro Japonsko, Čínu, Austrálii?

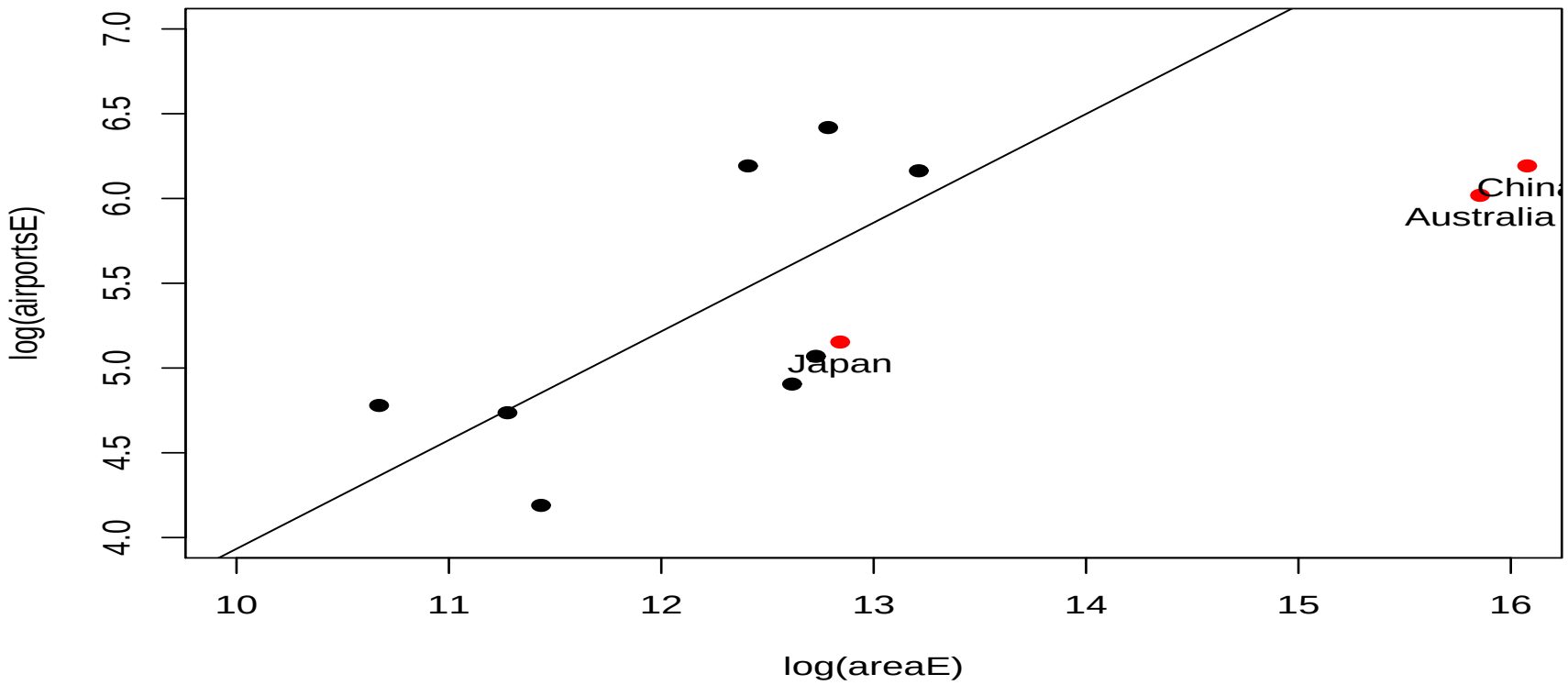

shrnutí

- regrese slouží pro
  - predikci (středních hodnot) budoucích pozorování
  - prokazování závislosti na zvoleném regresoru
  - ověřování modelu o závislosti

- nejsou-li splněny základní předpoklady $\Rightarrow$ pochybné závěry
  - obtížně lze predikovat mimo obor měření
  - je-li malé R^2, nespolehlivá předpověď, ale závislost může být prokazatelná
  - vysvětlovaná proměnná může záviset na více nezávisle proměnných, nutná opatrnost (confounding)

poznámky

- **souvislost regresní přímky a korelačního koeficientu:** testovou statistiku pro $\mathsf{H}_0 : \beta_1 = 0$ lze spočítat také jako

$$T = \frac{r_{xy}}{\sqrt{1 - r_{xy}^2}} \sqrt{n-2}$$

- je-li $|T|$ velké, závislost je prokázána, lze použít (nutno předpokládat normální rozdělení)

- metoda nejmenších čtverců je velmi citlivá na mimořádně umístěná pozorování

- příklad: počet letišť vers. velikost státu (obojí v logaritmech)
  - všech 9 států: r =0,717; T =2,720; p =3,0 %
  - bez Lucemburska: r =0,654; T =2,226; p =7,9 %

Spearmanův korelační koeficient

- vlastně korelační koeficient pořadí
- citlivě reaguje i na nelineární, ale monotonní závislost
- k prokazování závislosti netřeba normální rozdělení, slabší test
- pro $n \geq 10$ lze předpokládat $r_S\sqrt{n-1} \sim \mathsf{N}(0,1)$
- závislost (proti oboustranné alternativě) prokázána, pokud

$$|r_S\sqrt{n-1}| \geq z(\alpha/2)$$

- závislost (proti jednostranné alternativě) prokázána, pokud

$$r_S\sqrt{n-1} \geq z(\alpha) \text{ resp. } r_S\sqrt{n-1} \leq -z(\alpha)$$

příklad: počet letišť (přesně p =2,9 %)

plocha	78,9	43,1	337,0	547,0	357,0	301,2	92,4	244,8
letišť	114	119	159	475	613	135	66	489
R_i	2	1	6	8	7	5	3	4
Q_i	2	3	5	6	8	4	1	7
$R_i - Q_i$	0	-2	1	2	-1	1	2	-3
$(R_i - Q_i)^2$	0	4	1	4	1	1	4	9

H_0 : počet letišť **nezávisí** na velikosti státu

H_1 : počet letišť **roste** s velikostí státu (jednostranná alternativa)

$$r_S = 1 - \frac{6}{n(n^2-1)} \sum_{i=1}^{n} (R_i - Q_i)^2 = 1 - \frac{6 \cdot 24}{8(64-1)} = 1 - \frac{144}{504} = 0{,}714$$

$$Z_0 = r_S \sqrt{n-1} = 0{,}714 \cdot \sqrt{7} = 1{,}89$$

$$p = \mathsf{P}(Z \geq Z_0) = 1 - \Phi(Z_0) = 1 - 0{,}971 = 0{,}029$$

na 5% hladině jsme (při jednostranné alternativě) závislost prokázali

vyrovnávání

- mechanismus k vyhlazování dat, spíše technický
- cílem je např. nahradit chybějící pozorování (budoucí pozorování – **predikce**, chybějící pozorování - **interpolace**) nebo odstranit nahodilé výkyvy
- často (náš příklad) porušen předpoklad nezávislosti pozorování, proto by obyčejná regrese dala nesprávně přesnost odhadů, testy o parametrech,
- koeficienty nelze snadno statisticky hodnotit, někdy vůbec
- nejen metoda nejmenších čtverců

časové řady

- spojitý znak měřený v pravidelných časových intervalech
- složeno z několika složek
  - **trend** (dlouhodobý vývoj)
  - **sezónní složka** (periodická složka se známou periodou, např. denní/roční chod teplot, čtvrtletní chod ekonomických veličin)
  - **periodická složka** (s neznámou periodou)
  - **autokorelace** (chybové složky na rozdíl od regrese nejsou mezi sebou nezávislé)
- první dvě složky lze vedle regrese **odhalit** pomocí
  - klouzavých průměrů
  - exponenciálního vyrovnávání
- **prokázat** pomocí regrese

příklad: HDP v ČR po čtvrtletích (běžné ceny)

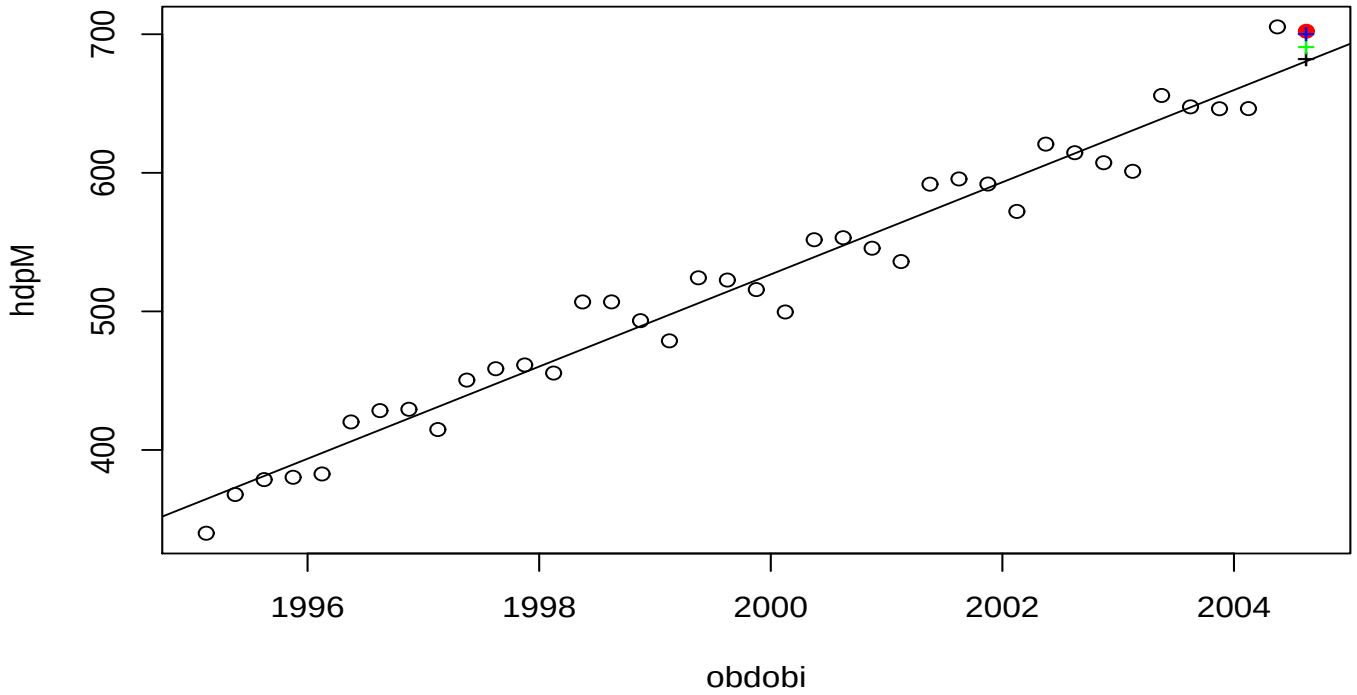

příklad: HDP [mil. Kč]

- predikce bez ohledu na kvartály: 360,4 + 33,3 (rok-1995)
  pro 3. čtvrtletí 2004 tedy předpověď 680,5

- predikce s ohledem na kvartály

$$
\begin{aligned}
est(HDP) &= 339,4 + 33,1(\text{rok} - 1995) \\
est(HDP) &= (335,3 + 38,5) + 33,1(\text{rok} - 1995) \\
est(HDP) &= (335,3 + 30,2) + 33,1(\text{rok} - 1995) \\
est(HDP) &= (335,3 + 18,1) + 33,1(\text{rok} - 1995)
\end{aligned}
$$

  předpověď tedy 335,3 + 30,2 + 33,1 · (2004,75–1995) = 688,6

- predikce s ohledem na autokorelaci (odhad autokorelačního koeficientu $\hat{\rho}$ =0,59): 688,6 + 0,59 · 16,7 = 698,4

- skutečnost: 702,2

autokorelace, periodicita

- speciální postupy pro zbývající složky (periodická složka s neznámou periodou, autokorelace), nelze mechanicky použít lineární regresi či lineární vyhlazování
- náhodné (chybové) členy v regresním modelu by měly být nezávislé, někdy ale daný člen závisí na předchozím; síla závislosti popsána pomocí autokorelačního koeficientu ρ
  - kladné ρ: po sobě jdoucí členy podobné (častý případ)
  - záporné ρ: po sobě jdoucí členy nepodobné
  - $\rho = 0$: po sobě jdoucí členy nezávislé (v regresi se požaduje)
- autokorelaci a periodicitu lze prokazovat (odhadovat, hodnotit) až po odstranění trendu a sezónního kolísání

klouzavé průměry (moving averages)

- pozorování Y_i porovnáváme s průměrem z m sousedních pozorování (včetně Y_i samotného), např. pro $m = 5$

$$\frac{1}{5}(Y_{i-2} + Y_{i-1} + Y_i + Y_{i+1} + Y_{i+2})$$

- snaha vyhladit nahodilé výchylky, zachovat „průměrný“ vývoj
- vhodné zejména k interpolaci, k nalézání dosud přehlížených systematických vlivů
- u HDP vezmeme nejprve v úvahu lineární trend a čtvrtletní periodicitu, spočítáme rezidua (to, co nevysvětlíme lineárním trendem a čtvrtletními sezonními výkyvy)

příklad: klouzavé průměry reziduí (m =7)

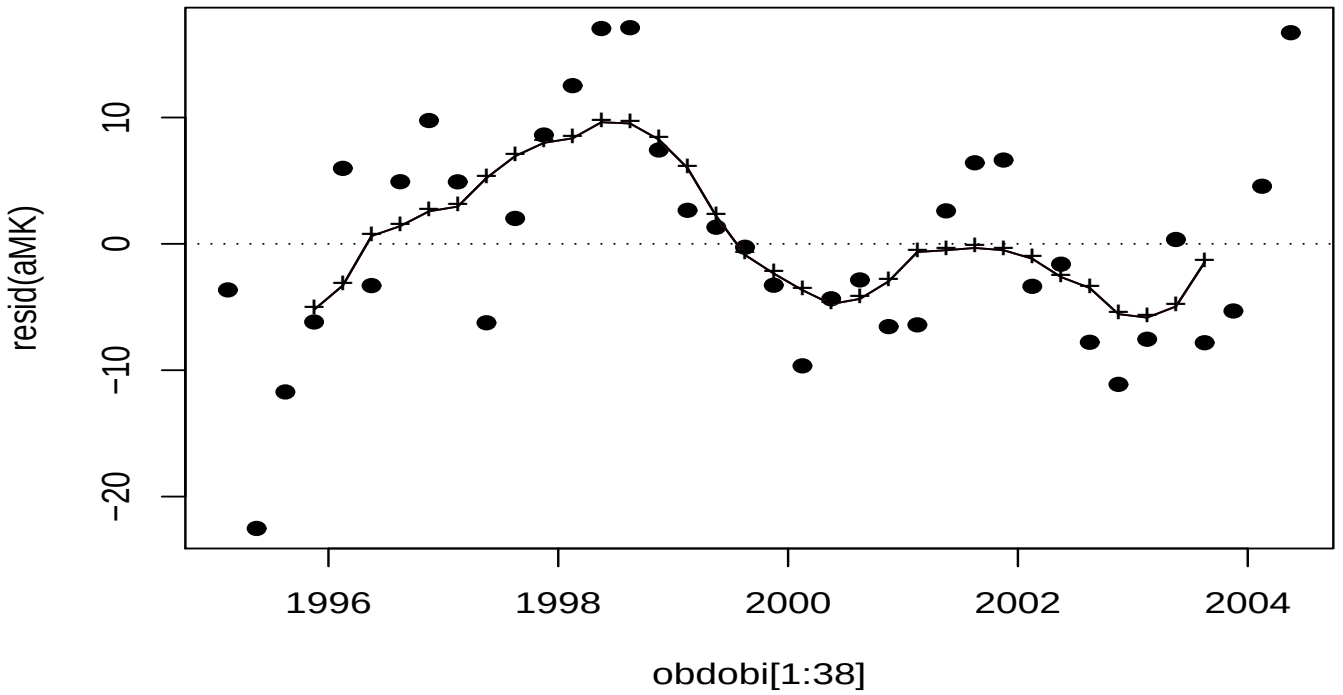

exponenciální vyrovnávání

- představa: v posledním pozorování se projevuje vliv všech předchozích
- tento vliv je postupně utlumován: největší vliv má předchozí pozorování, nejmenší pozorování v čase nejvzdálenější
- vážený průměr mezi předpovědí předchozího pozorování a skutečným předchozím pozorováním

$$w\hat{Y}_{i-1} + (1-w)Y_{i-1}$$

- w – váha „historie“, čím je větší, tím méně kolísání
- použitelné k předpovědi

příklad: exponenciální vyrovnávání (699,4 pro w=0,1, 690,6 pro w=0,25)

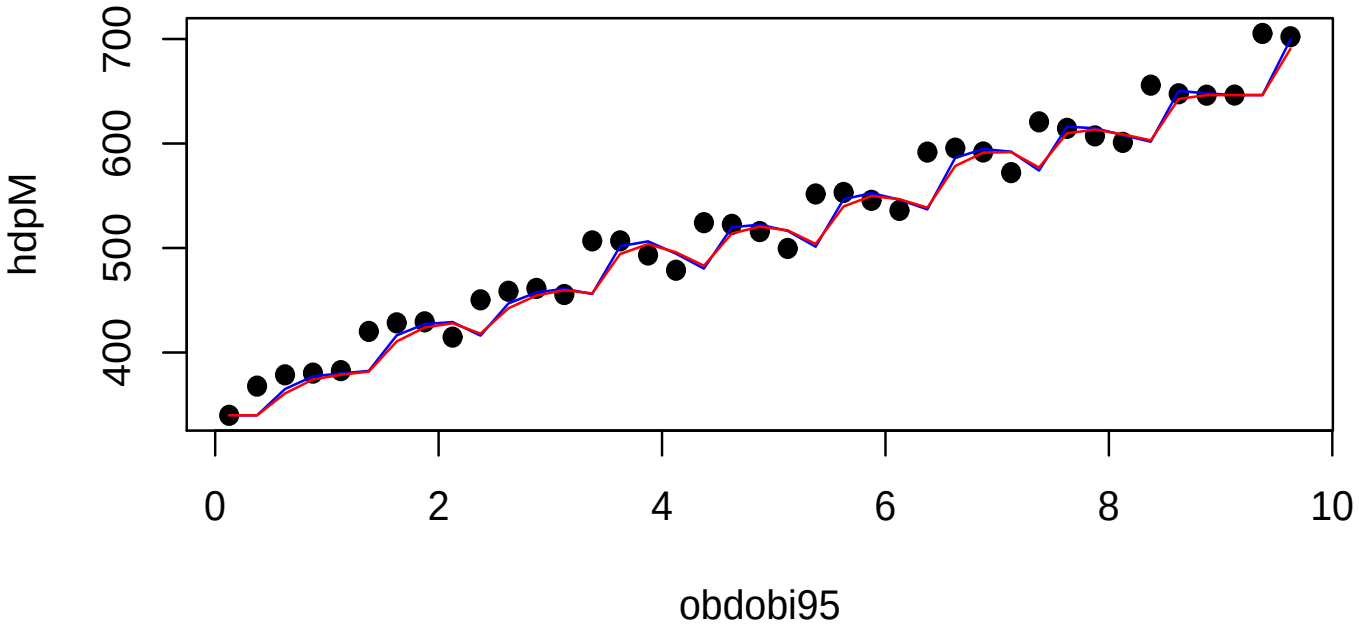

exponenciální vyrovnávání reziduí (704,0 pro w=0,1, 701,6 pro w=0,25)